

ERKIN VOHIDOV SHE'RIYATIDA MILLIY RUHNING NAVOIYONA IFODASI

Yuldasheva Halima Muxitdinovna

mustaqil izlanuvchi, Qo'qon davlat pedagogika instituti

E-mail: Xalimahonim@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6584283>

MAQOLA TARIXI

Qabul qilindi: 10-may 2022

Ma'qullandi: 14- may 2022

Chop etildi: 23- may 2022

KALIT SO'ZLAR

she'riyat, g'azal, milliy ruh, obraz, timsol, tasvir, talqin, poetik xulosa.

ANNOTATSIYA

Maqolada Alisher Navoiy she'riyatidagi milliy ruh ifodasi Erkin Vohidov ijodida o'ziga xos tarzda davom ettirilgani masalasi tahlilga tortilgan. Erkin Vohidov g'azallarida "Xamsa" qahramonlari obrazining o'ziga xos talqini, oshiq, ma'shuqa va raqib obrazlari uchligining ifodasi misolida poetik tafakkurning yangilanishiga doir qarashlar ilgari surilgan. "Aylagach" radifli g'azalga bitilgan muxammas hamda soch, parvona obrazlari tahlili orqali Erkin Vohidovning Navoiy ijodidan teran saboqlar olgani dalillangan.

Milliy she'riyatimiz samosining quyoshi hazrat Alisher Navoiy g'azallariga ko'plab tatabbu – o'xshatmalar, naziralar, muxammaslar bog'langan. "Hazrat Navoiy – she'r ahlining tan olingan jahongiri. Ulug' mutafakkir, o'z ta'biri bilan aytganda, Xitodin to Xurosongacha, undan Sheroz-u Tabrizgacha bo'lgan hududni cherik chekmay turib, taxti farmoniga olgan, bo'ysundirgan. Buyuk shoirning fasohat va balog'atda tengsiz so'ziga nainki turk, hatto turkmon ham jonu ko'nglini bergan". Buyuk mutafakkirning nazmiy an'analari zamonaviy adabiyotimizda ham munosib davom ettirildi. O'zbekiston xalq shoiri Erkin Vohidov g'azallari navoiyona an'ana munosib davom ettirilgani bilan alohida ahamiyatga ega. G'azalnavislikda ustoz shoir "panjasiga panja urmoq" (Navoiy), ul zotga shogirdlik maqomini da'vo qilmoq oson emasligi ayon. Buning uchun teran bilim va zakodan tashqari, yuksak ijodiy

salohiyat, ijod zahmatidan lazzat ola bilish tuyg'usi ham zarur. "Yosh deng-u ma'zur tuting sahvi o'lsa gar devonida...", deya o'zini xokisor tutib, g'azal bo'stoniga kirgan shoir Erkin Vohidovning "Yoshlik" devoniga kiritilgan g'azallarida ayni shu fazilatlar mujassam ekani sir emas.

Mana bu baytida buyuk "Xamsa"ning afsonaviy qahramonlari vositasida navoiyona ruh poetik ifodalanganini sezish qiyin emas: Sevgi sahrosida qolmish necha Majnundan g'ubor, Necha Farhod gardi yotgay Bestunning tog'ida. Yoki Tirilsa nogahon Farhod, yuzungni ko'rsa ko'zguda, Kechib Shirinidan yuz yil, ko'yingda darbadar bo'lg'ay. Hazrat Navoiyning: "Aylagin jondin judo, etguncha jonondin judo", tarzidagi shoh satridan ta'sirlangan Erkin Vohidov mana bu baytda hayot falsafasini teran ifodalaydi:

Men bo'lay jondin judo, bo'lguncha jonondin judo, Ne kerak jon ezsa jonim bir umr armon

yuki. Baytda aruzning turkiy she'riyatda faol qo'llangan vaznlaridan biri - ramali musaddasi mahzufda ko'hna mavzu bo'lgan jon va jonon talqini yangilangani kuzatiladi. Zamondosh shoir Navoiyning so'z mulkiga yillar, asrlar changi daxl qilolmasligini isbot etib, o'zining ulug' shoirga munosib izdosh ekanligini ko'rsata olgan.

Erkin Vohidov hazrat Alisher Navoiyning she'riyatdagi munosib izdoshlaridandir. Buyuk salafining: Meni men istagan o'z suhbatig'a arjumand etmas, Meni istar kishining suhbatin ko'nglim pisand etmas - baytiga falsafiy mazmunning poetik ifodasi jihatidan munosib satrlarni bita olgani shoirning Navoiy san'atxonasidan olgan saboqlari natijasi sifatida baholanmog'i zarur: Men sevarman jondan ortiq, sevganim suymas, netay? Ham sevib, men sevmagan o'z holima qo'ymas, netay? Ikki shoir g'azallaridagi bunday mutanosiblik bejiz emas. Mazkur baytlardagi uyg'unlikning asosi mumtoz she'riyatdagi oshiq, ma'shuqa va raqib obrazlari uchligining betakror talqini bilan bog'liq. Ushbu holat, bundan tashqari, XV asr turkiy she'riyatida tasvirlangan lirik kechinma XX - XXI asr o'zbek adabiyotida ham uzviy davom etganiga yorqin bir misoldir. Navoiy g'azali hazaji musammani solimda, Erkin Vohidov she'ri esa ramali musammani mahzufda bitilgan bo'lsa ham, har ikki muallif ijodiy niyatidagi, baytlar mazmunidagi uyg'unlik e'tiborga sazovordir. Bu hol ijodiy ta'sirning poetikaning biror unsuriga, jumladan vaznga ko'p ham bog'liq bo'lmasligi mumkinligini ko'rsatadi. Ishq va dard, mahzun kayfiyat va lirik kechinma mutanosibligi bu ikki g'azalni bir-biriga yaqinlashtiradi. "G'azal sehri" deb nomlangan turkum maqolalarida shoir Erkin Vohidov "Erksizlik shunday alamli

holatki, agar yuz yil o'z erking bilan yashasang, bir lahza ixtiyorsizlik bu yuz yillik baxtdan nishon qoldirmaydi. Erksizlikning bir daqiqasi ham og'ir ko'rgilik ekan. Umruga tatigulik qayg'u ekan", deb yozgan edi. Alisher Navoiyning vatanparvarlik g'oyasi ilgari surilgan mashhur ruboiysida "oltun qafasdagi qizil gulning bulbul uchun tikanchalik qadri yo'qligi va unga oshyon bo'lolmasligi" alamli iztirobga sabab bo'lsa, Erkin Vohidovning Naqshin qafas ichida bulbul tarona qilmas - misrasida ana shu falsafiy mohiyat va poetik xulosa davom ettiriladi. "Oltin qafas" va "naqshin qafas" sifatlovchisifatlanmish munosabatlari ulug' iste'dodlar yashagan davr o'rtasidagi masofa nechog'liq uzoq bo'lmasin, ular qalbidagi dardning o'zaro uyg'unligiga xalaqit bera olmasligiga dalil bo'la oladi.

Erkin Vohidov milliy ruh tushunchasini singdirishda mumtoz she'riyatimizning yetakchi tizimi bo'lgan aruzdan mohirona foydalandi va g'azal janrida barakali ijod qildi. "Ulug' Navoiyning har biri bir jahon ma'no, bir olam his-tuyg'u ifoda qilg'uvchi baytlarini takror-takror o'qib, har safar ko'nglimiz surur va hayajon bilan to'ladi, har safar bu buyuk olmos satrlarning yangi qirralarini kashf qilamiz, yangi-yangi ma'no tovlanishlarini ko'rib hayratlanamiz", deb yozadi shoir. Ana shunday hayratlar mahsuli o'laroq yaratilgan qator durdonalar safida "Aylagach" radifli g'azalga bog'langan muxammas ham bor. Erkin Vohidov g'azal janrida Navoiy ohanglarida mos pardalarni topa oldi va ustoz shoirning fikrlariga hamohang misralar yaratishga erishdi. Erkin Vohidov g'azalning vaznini va mazmunini to'liq saqlagan holda mazmunga mos timsollar tanlaydi. G'azalning birinchi bandidagi "yuz", "zulf, "tor" lirik timsollari bilan muxammasning

"gulshan", "g'uncha", "bulbul", "oy", "shabiston" timsollari mazmuniy birlik hosil qilib, tanosub san'atining mukammal namunasini yuzaga keltiradi:

Ko'z ochar gulshanda g'uncha, bulbul afg'on aylagach, Nega afg'on aylay, ul gul yuzni tobon aylagach, Misli oykim, ko'rk ochur sayri shabiston aylagach, Husni ortar yuzda zulfin anbarafshon aylagach, Sham ravshanroq bo'lur torin parishon aylagach.

G'azalning 2-baytidagi Yuzni gullardan bezabmu bizni qurbon aylading Yo yuzungga tegdi qonlar bizni qurbon aylagach" istioralar muxammas shaklida yanada mukammallik kasb etadi va hayot timsoli "qon" va "xino" poetik detallari uyg'unligida o'quvchi tasavvurini boyitadi:

Nega ul kun sochlaringni anbarafshon aylading? Ro'zgorim tiyra, ko'zim kavkabiston aylading? Qo'lga qo'ygachmu xinolar yo dilim qon aylading

Yuzni gullardan bezabmu bizni qurbon aylading, Yo yuzungga tegdi qonlar bizni qurbon aylagach". Yoki 4-banddagi

O'lturur mahramni sulton, ganj pinhon aylagach – misrali baytga bog'langan uchlikda Erkin Vohidov g'azalning nozik ma'nolarini, qochirimlarini chuqur anglab, "uzukka san'atkorona ko'z qo'yg'an"ligini anglashimiz mumkin: Men-ku sodiq mahram erdim: og'zi mahkam, ko'ngli pok, Ishq sirin etmasdim oshkor bo'lgunimcha toki xok, Shafqat istab nola qildim, ont ichib yoqamni chok, Jonda qo'yg'och naqdi ishqin qildi ko'nglimni halok,

O'lturur mahramni sulton ganj pinhon aylagach. Muxammasning so'nggi bandidagi "ishq zaxmi bitmagan"i (Erkin Vohidov) hamda "Bas, nedinkim, qon kelur og'zingdin afg'on aylagach" (Navoiy) badiiy ifodasidagi mantiqiy izchillikka asoslangan fikriy tugallik tasodifiy emas, balki ustoz

maqsadini to'g'ri anglagan oqil shogird fasohatidan darak beradi.

Shoir she'riy devonlarida soch va parvona obrazlari alohida ajralib turadi. Ijodkor g'azallari diqqat bilan mutolaa etilsa, ushbu ikki obraz g'azalning badiiy qimmatini oshirishga, sharqona ruhni betakror tashbehlar bilan ifodalashga xizmat qilayotgani anglashiladi. Soch – mumtoz adabiyotimizda eng faol ishlatiladigan obraz. "Sochingni boshdin oyoq chin ila shikan qilg'il", "belicha yo'q tori gisuyi", "ayoqingga tushar har lahza gisu", "zulfi dominmu deyin, la'li kalominmu deyin", "sochingning savdosi tushdi boshima boshdin yana" kabi quyma misralar bu obrazning mumtoz adabiyotimizdagi o'rni naqadar mustahkam ekanini ko'rsatadi.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, soch – tasavvuf adabiyotida o'ziga xos ramziy ma'noga ega timsollardan. Bu timsol tasavvufiy atama sifatida Allohning sirlariga yetishga bir ishora hisoblanadi. Erkin Vohidov mumtoz adabiyotni chuqur bilgan shoir sifatida buni inkor qilmaydi hamda bu timsolni Ollohning go'zal yaratig'i bo'lgan bashar farzandiga nisbatan qo'llaydi. Zero, ilohiy ishqqa olib boruvchi haq yo'l – majoziy ishq, ya'ni yaralmishga bo'lgan ishq orqali o'tadi. Bu teran falsafani anglash borasida shoir e'tirof etadiki, "she'riyatda til va tarixiy xotira mujassam bo'ladi. Navoiy zamonida har bir ilmli insonga ma'lum bo'lgan Qur'on suralari, hadis so'zlari, ma'lum va mashhur rivoyatlar, payg'ambarlar qissalari, tasavvuf asoslarini bizlar o'rganmaganmiz va Navoiy tilini lug'atga qarab tushunsak-da, mazmun-mohiyatini, nozik san'atini anglashimiz mushkuldur. Mumtoz she'riyatni anglash mustaqil mamlakatimizda boshlangan qadriyatlarni tiklashdek ulkan, keng ko'lamli ishning bir

qismidir". Shoirning "Saylanma"sidan o'rin olgan qator she'rlarda "soch" timsoli ijodkor badiiy-estetik tafakkurining betakror namunalari sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu satrlarda Erkin Vohidov buyuk salaflari nazmiy an'alarini munosib davom ettirish barobarida "soch" timsolini poetik jihatdan yangilashga harakat qiladi. Ahamiyatli jihati, buni uddalashga muvaffaq bo'ladi. "Bulutning orasidan quyosh kulib qaraydi, Majnuntolning yuvilgan sochlarini taraydi" ("Manzara"), "Sado deydi sochlarin yoyib..." ("Qubbon ko'liga"), "Ro'zgoring qora qilmay zulfini ko'ksingga bos..." ("Uyquda topsang nigoring"), "Va tog'larni taroq aylab, sochi zarrin taroqlabdur..." ("Tong g'azali"), "Kiprikklarimni tig' deb sochiga shona qilmas" ("Bahona qilmas") kabi.

Mumtoz she'riyatimiz turkona ifodalarga boy. Ko'p qo'llanadigan timsollardan yana biri – parvona obrazi haqida ayni fikrni davom ettirib aytish mumkinki, shoir ruhiyatidagi kechinmalar parvona timsolida o'zining bo'y-bastini yanada yorqinroq aks ettiradi.

Uchrashuvga oshiqadi dugonang

Qalb orziqib yor oldiga shoshadi.

Qaylardadir kutar seni parvonang

U, albatta, seni izlab topadi.

("Uchrashuvga oshiqadi")

Boshi uzra bo'lay parvona ("Kichik oy so'zi")

Munajjim tasbehidan to'kilgan donalardek

Osmon uzra sochilib yarqiraydi yulduzlar.

Oy shami tegrasida uchgan parvonalardek

To sahar javlon urib parpiraydi yulduzlar.

("Samarqand kechasi")

Oy fonusin ko'tardi asta

Yulduzchalar bo'ldi parvona...

Asriy hayot kerakmas menga

Ishq zavqiga qonib yashasam.

Parvonaning umri bas menga

Faqat yonib-yonib yashasam.

("Kosmonavt va shoir")

Quyosh atrofida parvonasan, yer,

Sening tegrangda men parvonadirman.

("Zamin va fazogir")

Ne uchun sham otashida o'rtagay parvonani.

(Navoiy g'azaliga muxammas)

Mumtoz adabiyotimiz namunalarida – doston, g'azal yo kichik bir ruboiy bo'ladimi –parvonahayoti dunyoga oshiq, yorug'likka tashna obraz sifatida talqin qilinadi. Buyuk faylasuf shoir Pahlavon Mahmudning:

Dedim: ayt, umrning ma'nosi nima?

Dedi: chaqmoq yo sham yoki parvona.

Dedim: bu dunyoga bino qo'ygan kim?

Dedi: yo go'l, yo mast yoki devona –

ruboiysida inson umrining butun mohiyati ifodalangan. Ya'ni mumtoz adabiyotda dunyoning foniyligi parvona timsolida tasavvur qilingani kabi shoir misralarida ham aniqlik bilan qalamga olinadi. Bu misralar shoirning mumtoz she'riyat bulog'idan obihayotni simirib, qonib ichgach, qalamidan to'kilgan durlar misolidir.

Shoir to'plamlarini varaqlaganda, turli shakl va turli mavzularda bitilgan she'rlarda O'ZBeK nomining mangulik sahifalariga muhrlanganini kuzatish mumkin. Tilimizning, millatimizning fidoyi jonkuyarlaridan bo'lgan Omonulla Madaev mana bunday yozadi: "Erkin Vohidov ijodi she'riyat muxlisi uchun favqulodda yangilik xazinasini hisoblanadi. Xususan, barg ostidan iboli g'unchaning muloyim boqishi, gullar oshiq bulbulning she'r daftari ekani, quyosh etagiga oq bulut bog'lab, o'rik shoxlarida bodroq qovurishi, yana shu quyoshning o'zi majnuntolning yuvilgan sochlarini tarashi, qo'yingki, "inson o'lmas va asta-asta boqiylikka o'tadi, xolos"ligi faqat tug'ma dilbar shoir kashfiyoti bo'lishi mumkin. Muhimi, bu yangiliklarni aynan o'zberning

sinchkov ko'zi ko'rgani. Chunki shoirimiz butun vujudi, butun borlig'i bilan, his-tuyg'ulari bilan o'zbekning farzandi edi".

Haqiqatan, shoir butun borlig'i bilan o'zbekning, O'zbekistonning farzandi. She'rlaridan birida samoga uchish taklif qilinsa, o'zi bilan butun VATANini olib uchishini, uning tog'lari-yu bog'lari, bir kaft tuprog'isiz, kuy-navosisiz, Hofizning munajoti-yu Navoiy va Fuzuliy she'rlarisiz uchmoqqa rozi emasligini ona yurtga muhabbati sifatida izhor etadi.

Xulosa qilib aytganda, Erkin Vohidov she'riyatda hazrat Alisher navoiy an'alarini davom ettirar ekan, buyuk salafidan milliy ruhni betakror ifodalash yo'llarini o'rgandi. Dunyoni millatning ko'zi bilan ko'rish, milliy tuyg'ular orqali his etish, millat tafakkuri orqali anglash, teran falsafiy fikrlarini milliy obrazlar vositasida she'rga solish san'atini egalladi. Shoir she'riyati ana shu fazilatlari tufayli ham yashashga haqlidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. //G'afur G'ulom nashriyoti. T.: 2016.
2. N.Jabborov. Zamon. Mezon. She'riyat. // G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi.- T.: 2015. – B. 130.
3. 3. Jabborov N. "O'tkan kunlar"da milliy ruh ifodasi. //Filologiya masalalari, 2020. №2. –B.- 35.
4. Jabborov Nurboy. Millatning yangi kuni //Fidokor, 1999. 18- mart.
5. Erkin Vohidov. Yoshlik devoni.// G'.G'ulom nomidagi badiiy adabiyot nashriyoti. – T.:1969.- B.44.
6. Erkin Vohidov.Saylanma. // "Sharq" nashriyot-matbaa konserni. – T.:2000.- B.71.
7. 7.Erkin Vohidov.Asarlar. 4- jild. //-T.: 2016. – B.380-409.
8. Omonulla Madayev.Insonni uyg'otgan shoir.//"Ma'rifat",№97.- B.11.